

ISSN 1300-1458

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

Sayı 4 • Güz 2006

Yazışma Adresi: Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Beytepe- ANKARA 06532
Tel: 0312 297 68 70 Faks: 0312 299 20 76
Web: www.ait.hacettepe.edu.tr
E-posta: ait@hacettepe.edu.tr

Basıldığı Yer: Sirem Bas. Yayın. Mat. Ltd. Şti. 229 07 27 - Ankara

CUMHURİYET TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (ISSN 1300-1458)
Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nce yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir.

Dergiyeye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlara aittir.

ISSN: 1300-1458

Atatürk'ün Cezayir Milliyetçiliği Oluřumuna Etkileri

Őinasi SÖNMEZ

MEB Ankara Demokrasi İlköęretim Okulu Öęretmeni

ÖZET

İspanya Krallığı'nın saldırılarına karşı koymak için istenen yardımla başlayan Türk Cezayir ilişkileri 1830'a kadar Osmanlı Devleti'nin bir parçası biçiminde devam etti. Bu tarihte işgale gelen krallık farklı olsa da niteliği ve amacı aynıydı. Fransa'nun gelişini ne Osmanlı Devleti ne de Cezayir halkı kabullenebildi. Osmanlı askeri ve ekonomik yeterliliklerinden batı eyaletine gerekli yardımı gönderemedi.

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Osmanlının gelmesi bir yana, Cezayir küçük bir kısmının dışında Müttefikler tarafından paylaşılmıştı. Türkler yeniden bir araya gelecek, Mustafa Kemal'in önderliğinde hem Kurtuluş Savaşını kazanmış; hem de yeni bir devlet kurmuştu. Cezayir milliyetçi önderleri ve halkı bu başarı öyküsünü ve önderini bilgilenebildiği ölçüde tanıdımlar, heyecanla karşılamışlardır.

Cezayir Milliyetçiliğinin ilk isimlerinden, Abdülhamid Bin Badis, Ahmet Messali Hac, Ferhat Abbas; Türk Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Atatürk'ü o dönemdeki yazılarında, daha sonraki anularında bir başarı ve kahramanlık öyküsü olarak anlatmışlardır. Cezayir'in Kurtuluş mücadelesinde Mustafa Kemal Atatürk, bir esin kaynağı, bir örnek olmuştur.

SUMMARY

Ataturk's Influence on the Algerian Nationalism

When the Ottomans supported Algerians against the Spanish attacks, a new relationship between the Ottomans and Algerians begun. In 1830 a new power, France emerged with the same aim to invade Algeria. Neither the Ottoman Empire nor the

Algerians accepted such an aim. But the Ottoman Empire could not help the Algerians once more because of the military and economic problems.

At the end of the First World War, Algeria was partitioned, except some small part of it among the allied powers. On the other side Turks, at the end of a National Struggle defeated all the allied powers and founded a new state under the leadership of Mustafa Kemal. The nationalist leaders of Algeria such as Abdülhamid bin Badis, Ahmet Messali Hac and Ferhad Abbas tried to follow the developments occurred in Turkey and mentioned Mustapha Kemal's and his Turkey's successes in their writings and as it is known Mustapha Kemal became a model for Algerians in their National struggle against France.

GİRİŞ

İspanya Krallığının işgaline karşı koymak için Cezayir'den gelen bir heyet Oruç ve Hızır Reislerden yardım istediler. Yardım isteğini kabul eden iki kardeş Cezayir'e yerleştiler. Oruç Reis'in ölümünden sonra, Frenkler tarafından Barbaros diye adlandırılan Hızır Reis'e geçen hükümdarlık ile Cezayir'de İspanyolların çeşitli saldırılarını bertaraf ederek hâkimiyeti sağladı. 1519'da Çeşitli hediyeler dolu bir gemiyi İstanbul'a yolladı. Yavuz Sultan Selim bu durumdan memnun kalarak emirlik beratı ile birlikte, askeri malzeme ve ihtiyacı kadar askeri Anadolu'dan temin etmesine izin verdi¹.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından Barbaros Hayrettin Paşa'ya Cezayir Garp Beylerbeyliği, 1536'da ise Kaptan-ı Deryalık verilmiştir².

Cezayir, Osmanlı Döneminde 1534-1587 arası Beylerbeyliği, 1587-1659 Paşalar Dönemi, 1659-1671 Ağalar Dönemi, 1671-1710 Paşalar ve Dayılar Dönemi, 1710- 1830 Dayılar Dönemi olmak üzere dört çeşit idari yönetim görmüştür.

Napolyon'un düşüşünden sonra 1815 yılında Viyana Kongresinde Avrupa devletleri arasında ilişkiler yeniden düzenlendi. İngiltere en kazançlı ülke olmasına rağmen Fransa hala önemli bir güçtür. Aynı zamanda iki ülke arasında rekabette, Fransız devlet adamlarına göre; Cezayir gibi 1200 kilometrelik Akdeniz'e kıyısı olan bir yeri işgal etmek Fransa'ya önemli bir avantaj sağlayacaktır. İçeride ise Marsilyalı tüccarların Cezayir limanını istemeleri, sosyal ve ekonomik karışıklıkların bertaraf edilmesi açısından yönetime bir nefes aldırıcaktır.

20 Nisan 1827'de Şeker Bayramını tebrik etmeye gelen Fransa konsolosu Deval'a, Denizlili Hüseyin Paşa; yıllardır ödenmeyen borcundan dolayı Fransa Hükümetinin kendisine cevap vermemesinin sebebini sordu. Konsolosun

1 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, TTK, Ankara, 1988, s.368.

2 Ercüment Kuran, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1957, s. 4.

Fransa kralı seni muhatap almaz biçimindeki karşılığı üzerine, elindeki yelpaze ile üç defa vurdu. Böylece Fransa'nın işgal sebebi de doğmuş oldu. Fransa, 1827 yılında Cezayir'i denizden ablukaya alarak, kuşatmasını 1830 yılına kadar sürdürdü. 1830 yılında ülkeyi işgale başlayarak ülkenin tamamen işgalini 1857 yılında tamamladı. Fransa'nın Afrika imparatorluğu da başlamış oldu.³

Her ne kadar Osmanlılar 1847 yılından itibaren Cezayir'in bir eyaleti olmadığını kabul etse de, Türk-Fransız ilişkilerinde 1918 yılına kadar sorun olmaya devam etmiştir.

Cezayirliiler açısından ise; Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi, Emir Abdülkadir ile başlayarak (her ne kadar bu günkü anlamında ulus bilinci olmasa da) ulusal kurtuluş savaşının temelini oluşturur. Osmanlı döneminde çeşitli sebeplerden bölgesel ya da aşiret düzeyinde küçük ayaklanmaların olmasına rağmen, din birliğinin olması, Müslümanların temsilcisi halifeye bağlılık, Fransa'nın işgalindeki tepkiyi yaratmıyordu. Zira ileride değineceğimiz gibi halk, Osmanlı dönemini arar hale gelecektir. Adım adım Fransa'nın yerleşme ve uyguladığı politikalar; başlangıçta Abdülkadir'in, inananların temsilcisi olarak ilan ettiği kutsal savaş, bölgesel ayaklanmalarla, bağımsızlık savaşını hazırlayan bilinç birikimini hazırlamıştır. Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da izlediği sömürge siyasetleri Arap milliyetçiliği ve devlet oluş süreçlerini hazırlamıştır.

Osmanlı Devleti, Cezayir'i kendisine bağlı bir sancak olarak yönetirken; ülkede var olan sosyal ve ekonomik yapıyı değiştirmemiştir. Din birliğinin olması, halifenin bütün Müslümanların temsilcisi olması dolayısıyla Osmanlı padişahına bağlı olmayı halkın nazarında gerekli kılmakta idi. Merkeze karşı yükümlülükleri vergilerini ödemekten öteye gitmemiştir.

Fransa, İspanya'nın Amerika kıtasına yönelmesi sebebiyle İngiltere ile rekabette öne geçebilmek için, Osmanlıların yaşadığı iç karışıklıktan da yararlanarak, Cezayir'i Afrika kıtasının çok önemli bir kapısı olması dolayısıyla işgal ederken; sömürge topraklarına, önemli bir merkezi dâhil etmiştir.

Fransa, Cezayir'e yerleştiğinde Osmanlı'nın tersine toprak ve buna bağlı olarak mülkiyet sistemini değiştirmiştir. Ülkesinden ve diğer Akdeniz ülkelerinden getirdiği göçmenlere toprak sağlamak için, vakıf arazileri, yerli halkın özel mülkiyetine el koyarak, var olan ekonomik dengeyi bozmuştur. Bir diğer uygulaması da yerli kanunları çıkararak Müslüman, Arap, Yahudi, Avrupalı Fransız gibi toplum katmanları yaratmış, hukuk düzenlerini bu katmanlara göre Müslüman Arapların aleyhinde düzenlemiştir. İşgal döneminde çeşitli tarihlerde çıkan isyanların nedeni saydığımız nedenlerdir.

3 Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahrada Türk Fransız Rekabeti (1858-1911)*, TTK, Ankara. 1995, s. 13.

Fransa' da ise işgalin sebepleri, sağ ve sol siyasetçiler için ayrı söylemlere konu olmuştur. Sağ, ekonomi (üstün Avrupa kültürü), din, ırk gibi sebepler; sol, eğitim, sağlık gibi cumhuriyetin büyük fikirleri için işgalin gerekliliğini savunmuştur⁴. Toprakları elinden alınan Cezayirli kitlelerin da etkisiyle açlıktan kitleler halinde ölmüşlerdir. 1847'de Cezayir' in hâkimiyeti tamamen eline geçtikten sonra Fransa 1848'de resmen kendi toprağı olduğunu ilan etti⁵.

Şeyh Abdülkadir'in Maskara bölgesinden *inanamların kumandanı* olarak ortaya çıkması kutsal savaşı başlattı. Düzenli bir ordu kurdu. Vur kaç saldırıları ile işgal güçlerine hayatı cehenneme çevirdi. 1834'de Fransa anlaşma yapmak zorunda kaldı. Fransa kralı ona beylik unvanı vererek resmen tanıdı. Oran bölgesinin hâkimiyetini elinde tuttu. 30 Mayıs 1837'de Tafna antlaşmasını yaptı⁶. Buna benzer geçici antlaşmalar Abdülkadir'in teslim olduğu 1847'ye kadar sürdü. Abdülkadir aynı zamanda Osmanlı padişahından yardım istedi. Abdülmecid onu Cezayir halkının temsilcisi olarak tanıdı. Fakat istediğı yardımları yapamadı. İstekleri sadece sözlü teşviklerle sınırlı kaldı⁷.

Abdülkadir, savaş ve diplomasi sayesinde Cezayir'de kısmen bir disiplin ve düzen kurarak bir devlet oluşturmaya çalışmıştır. Düzenli bir ordu kurmuş, kabilelere hükmederek bir birlik sağlamıştır⁸. Etkileyici bir kişiliğe sahiptir. Bruno Etienne onun özelliklerini şöyle anlatır.

*"Kamil insan, yetkin kahraman, dirençli, Cezayir devletinin kurucusu, nitelikli politikacı, olağanüstü bir sivoari, edebiyat adamı, şair, hümanist, hoşgörülü Müslüman bir âlim, modern bir insan, iki din arasında diyalog başlatan, Akdeniz'in iki yakasında uzlaşma yolunu ortaya koyan adam..."*⁹ Cezayir kaynakları Abdülkadir'i Cezayir devletinin kurucusu olarak kabul etmektedirler.

1.1- FRANSA'NIN CEZAYİR'E YERLEŞMESİ VE KARŞI İSYANLAR

Askeri yönetim (1830–1870) tarafından 23 Aralık 1847'de teslim alınan Abdülkadir, 1852' ye kadar Fransa'da gözetim altında tutulmuştur. Daha sonra Napolyon III tarafından serbest bırakılarak Osmanlı devletine gitmesine izin verildi. Bir süre Bursa'da yaşadıkdan sonra Şam vilayetine yerleşti.

4 Alain Morgue, "Histoire Du Magrep Colonial", www.queelhistoire.com, Cezayir, 23.04.2006.

5 Jean Philippe Sechaud, "Memoire De l'Algerie", Université Lumiere Lyon 2, Lyon, 2003, s.7.8.

6 Benjamin Stora, *Historie De l'Algerie Colonial 1830–1954*, Editions La Decouvert, Paris, 1991, s. 20.21.

7 Kuran, a.g.e., s. 52.

8 İslam Ansiklopedisi, "Abdülkadir Maddesi", Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, s. 35.36.

9 Bruno Entetienne, " Emir Abdelkader, Un Grand Penseur De l'İslam", Toulon, www.lhd-toulon.net, Toulon, 13 Temmuz, 2004.

14 Mart 1871'de Başağa El Mokrani 150 bin isyancıyla ayaklandı. Ayaklanma iki yıl sürdü. Ayaklanma Fransız ordusu tarafından bastırıldı. 500 hektar toprağa el konularak 30 milyon franklık cezaya çarptırıldı. 1882'de Şeyh Ouled Sidi ayaklandı fakat yine bastırıldı¹⁰. 130 yıllık işgal döneminde çok sayıda isyan olmuştur. Bunların belli başlıları şunlardır:

- 1846 Merkezde ve güneydoğuda, Benacer Ben Chohra.
- 1845–1850 Şeyh Bouzian İsyanı
- 1851-1860 Boubegha ,Kabil ve Yougurta İsyanı
- 1877–1912 Şeyh Amud Ben Muhtar ile Tuaregler İsyanı

Fransa 1834'te olağanüstü yetkilerle donatılmış bir genel valilik altında askeri bir yönetim oluşturdu. Yönetimi doğrudan merkezde savaş bakanlığına bağladı. Müslümanların kendi aralarındaki hukukunu kadı mahkemelerine bağladı. Diğer yönetim işleri de *Arap Büroları* na bırakıldı. Bunların sayısı 40'ı buluyordu. Ağa, Başağa, Şeyh gibi otoritelerin rolü simgesel hale getirildi. Kurulan büroların çoğu Arapça konuşan subaylar tarafından yönetiliyordu. Arap geleneklerine saygılı, Fransız otoritesi altında idiler¹¹.

1870'e kadar askeri yönetim diye adlandırılan bu yönetimin başında valiler genellikle asker kökenli idi.

Gelen göçmenlerin yerleştirilmesini sağlayan, onlara toprak dağıtımını düzenleyen Avrupa merkezleri kuruldu.1871'e gelindiğinde Fransız yönetimi önceden var olan sosyal, ekonomik yapıyı sarsmış hatta ortadan kaldırmıştır. Bunun içindir ki isyanların ardı arkası kesilmemiştir.

1873 yılında Fransa 31 maddelik Cezayir'deki toprak mülkiyetini ve el değişmesini belirleyen bir kanun hazırladı. 1881 yılında ise yerli *kanununu* çıkardı. Cezayir'i doğrudan içişleri bakanlığına bağladı. 1898 ve 1900 yıllarında sivil bir yönetim haline getirdi. Seçilmiş bir sömürge meclisi, finans kurulu ve özel bir bütçe oluşturdu. 1906 yılına kadar 680 bin yabancı göçmen Cezayir'e yerleşerek bir Avrupalı nüfus oluşturdu. Hepsi yerlilerden alınan topraklara yerleştirilmiş, önemli bir tarım kesimi oluşturulurken, Fransa'nın Cezayir için harcamalarını da karşılar hale gelmiştir.¹² Çeşitli ülkelerden gelen göçmenlerin dil sorununun halletmek, onları ortak bir kültür etrafında bütünleştirmek için 1883 yılından itibaren ilkokullar açılırken 1886'da Müslüman mahkemeleri yerine cumhuriyet mahkemeleri açılmıştır.¹³

10 Ahmet Ben Bella, " İslam et Revolution Algerienne", *Conférence Du Conseil Islamique*, Geneve, 10 Mart 1985.

11 Cristian Maureau; " La Formation d'une Identite Algerienne", *Dossier Secret de l'Histoire*, No: 45, Didro, Mart, 2003, s. 13.

12 Stora, a.g.e., s. 23.

13 Jacques Fremaux, "Population De l'Algerie", *Guerre d'Algerie Magazin*, No: 1, Paris, 2002, s.13.

Toprakları elinden alınan Cezayir halkında bir işsizler ordusu meydana gelmiştir. Cezayirli Avrupalılara her türlü vatandaşlık hakkı verilirken Müslüman Cezayirlilere Fransız vatandaşlığı verilmemiştir. Yerli kanunu ile ikinci sınıf statüde bırakılmıştır. Arap ve berberi halkları arasındaki farklılıkları derinleştirerek bütünleşmelerini ortadan kaldırmak istemiştir.

Merkezde sanayileşmenin gelişmesiyle iş gücüne ihtiyaç duymaya başlayan Fransa Kabili'lerin arasından seçtiği 10 bin kişilik topluluğu Fransa'ya getirmiştir. Artık Birinci Dünya Savaşı yaklaşmaktadır. Daha çok kol gücüne ve askere ihtiyacı vardır. Nihayet savaş başladığında bütün sömürge ülkeleri halklarına Almanlara karşı savaşması için çağrı yaptı. Savaş bakanlığı bünyesinde *Sömürge İşçileri Birimi* kurdu (1916). 42378 kişi silah fabrikalarında çalışmaktadır. 155 bin Avrupalı Cezayirli ve 173 bin Müslüman Cezayirli savaşa katıldı. Bunlardan 25 bini Müslüman, 22 bini Avrupalı Cezayirli olmak üzere Fransa için savaş alanlarında hayatını kaybetti. Savaş sona erdiğinde 20 ile 40 yaş arasındaki Müslümanların üçte biri Fransa için ya asker ya da silah fabrikalarında çalışmıştır.¹⁴

Fransa için canını veren Cezayirli Müslümanların çeşitli tarihlerde çıkan kanunlarla belirlenen statüsü savaş sırasında bile değiştirilmemiştir. Medeni, siyasal hakları olmamasına rağmen savaş alanlarında ölmeleri Fransa için bir borçtur onlar için. Ama izinsiz toplantı, yaşadığı köyün dışına seyahat belgesi olmaksızın çıkma, görevliye görevi esnasında ya da görevi dışında saygısız davranış yasaktı ve bu davranışlardan birini işleyen genellikle usule aykırı şekilde tutuklanır ve yargılanırdı. Bir yörede orman yangını çıkmışsa, o yöre halkının hepsi cezalandırılıyordu. Yerli ve Avrupalı nüfusun karışık olduğu köylerde yönetici hep Avrupalıdan olurdu.¹⁵

Cezayirli Müslümanların Avrupalı olma imkânı hiç yok muydu? Elbette vardı. Eğer bir yerli Fransız vatandaşlığına geçmek istiyorsa değişik belgeleri hazırladıktan sonra yerel yönetime başvurur; yerel yönetim başvuran kişinin dininden vazgeçtiğine, ailesi ve diğer yerlilerle ilişkilerini bitirdiğine kanaat getirirse merkeze, yani bakanlığa bildirir, bakanlık onaylarsa, Fransız olma statüsüne erişirdi. Bu yolla 1865 ile 1915 arasında 2396 Müslüman Fransız vatandaşlığına kabul edilmiştir. Bu kişiler genellikle asker, memur ya da din değiştiren kişilerdir. Fakat 1912'de çıkarılan bir kanunla Fransız vatandaşı iki yıl askerlik yapmakla yükümlü iken, bir Cezayirli üç yıl askerlik yapmakla yükümlüdür.¹⁶

Sonuç olarak uygulanan bütün bu siyasetler, Cezayir'de iki yönlü bir milliyetçiliğin doğmasına neden olmuştur. Birincisi Avrupalı göçmenler Fransız milliyetçiliğini merkezi Fransa'yı bile etkileyecek şekilde tetiklemişlerdir. Buna

14 Sechaud, a.g.e, s. 10.

15 Patrick Weil, " Le Statu Des Musulmans En Algerie Colonial Une Nationalite Française Denature", *European Universty Institute*, Florence, 2003, s. 2.10.

16 Stora, a.g.e., s. 14.

tepki olarak Cezayirliler de Birinci Dünya Savaşından itibaren kurtuluşu temel alan bir milliyetçiliğin oluşmasını sağlamıştır.

1.2- CEZAYİR MİLLİYETÇİLİĞİNİN TEMELLERİ

Osmanlı döneminde zaman zaman oluşan aşiret düzeyini aşmayan, genellikle vergiden kaynaklanan sorunlar yok değildi. Fakat Fransa'nın Cezayir'de hâkimiyeti sağlamasıyla uyguladığı siyaset; yeniden kurtuluşu sağlayacak bir Osmanlı özlemini doğurdu. Halk arasında, güçlü ordusuyla gelecek *mehdi* (kurtarıcı) yi beklediler. Bu inanış sömürge altında yaşayan Müslüman ülkelerinde o dönemde yaygındır. Bu beklenti Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesiyle sona ermiştir. Arap coğrafyasında yeni oluşumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Arap milliyetçiliği, Müslümanların birliği biçiminde düşünceler ortaya atılarak taraf bulmuştur.

Cezayir milliyetçiliğinin doğması, Arap milliyetçiliğinden bağımsız değildir. Ekonomik ve askeri güç olarak kendisinden üstün olan emperyalist ülkelere karşı dini ve liberal akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlıda ortaya çıkan İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık akımlarının benzerleri Cezayir, Mısır gibi diğer Arap ülkelerinde ortaya çıkmaya başlamıştır. İslamcılık akımının öncüleri Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh, Müslüman dünyasında etkili olan isimlerdir. Söz konusu hareket Cezayir'de, kabul görerek *Müslüman Âlimler Cemiyetinin* doğmasına yol açmıştır.

Benjamin Stora, 1914'ten önceki Cezayir direnişini *kırsal yurtseverlik* olarak nitelendirir. Siyasal bir milliyetçilik gelişmediğinden köylülerin topraklarına el konulması karşısında geliştirdiği yerel tepkilerdir. Hac ve diğer nedenlerle Mekke ve diğer merkezlere giden kişiler, Arap dünyasında gelişen olaylar hakkında bilgilenirler.¹⁷

Uygulanan sömürge siyaseti Cezayir halkının *öteki* olduğu bilincinin yerleşmesini pekiştirir. 7 milyon hektar ekilebilen toprağın 3 milyon hektarına zorla el koyarak gelen göçmenlere veren Fransa, halkın kendi vatanında yersiz yurtsuz kalmasına, göç etmesine neden olmuştur. Bu altüst oluş kültürel erimeye de yol açmıştır. Fransa'nın kurduğu eğitim sistemi Avrupalıların dil ve kültür birliğini sağlarken; Müslüman halk arasında okullaşma oranı 1914'te % 4'tür. Kaldı ki bu oran 1954 yılında % 10'dur. 1881 yılında çıkarılan *Yerli Kanunu* ayrımcılığı ve ırkçılığı arttırmıştır. Yargılamadan mahkûmiyet ve sürgün cezaları verilmiştir. Kâğıt üzerinde var olan Fransız vatandaşlığı sadece Avrupalı göçmenler için geçerli olmuştur.¹⁸

Birinci Dünya Savaşı'na işçi ve asker olarak katılan Cezayirliler Avrupa'da olan gelişmeleri keşfettiler. Aralarından bazıları işçi dayanışmasını, uluslar

17 Stora, a.g.e., s.15.

18 Gilbert Meynier, " La Guerre d'Algerie et Le Nationalisme Algerienne", *Colloque Pour Une Histoire Critique et Cas De l'Histoire Franco-Algerienne*, www.port.ac.uk, Paris,20.21.22. Haziran, 2006.

arası ilişkiyi, sosyal mücadeleyi keşfettiler. Ülkelerine siyasal bilinçleri güçlü ve canlı döndüler.

Savaş sonrasında Cezayir siyasal önderlerini cesaretlendiren üç olay oldu. Sömürge altındaki ulusların kurtuluşu için desteleyici tavrıyla 1917 Sovyet devrimi; ABD başkanı Thomas Woodrow Wilson'un yayınladığı tarihe *Wilson Prensipleri* olarak geçen bildiridir. Sonuncusu ise Türk Kurtuluş Savaşı ve onun önderi Mustafa Kemal Atatürk'tür. Önderlerin örgütlenme çalışmalarında, bildirilerinde, aktardıkları kendi anılarında üç gelişmenin etkileri görülür.

Cezayir milliyetçiliğini temellendiren üç isim öne çıkar. İslam'ı referans alan Abdülhamid Bin Badis, Ahmet Messali Hac, Ferhad Abbas. Her üçünün de amacı Bağımsız Cezayir devletidir. İzledikleri siyaset bağımsızlık konusunda kimi zaman farklılıklar gösterirken, kimi zaman kesişir. Örneğin, Messali Hac'in yayınladığı bildirilerde bağımsız Cezayir vurgusu sık sık geçerken; Ferhat Abbas, Cumhuriyet ilkelerine eşitlik temelinde bağlı Fransa ile ortak federasyon fikrini İkinci Dünya Savaşına kadar savunur.

Türk Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Atatürk'ün etkilerini söz konusu üç lider için, onların görüşlerinden yola çıkarak ayrı başlıklar halinde şöyle değerlendirebiliriz.

1.3. MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'E CEZAYİR MİLLİYETÇİ ÖNDERLERİNİN BAKIŞI

3. A- ABDULHAMİD BİN BADİS

Fransa'nın ayaklanmalardan dolayı dinsel vakıf arazilerine el koyması dini mahkemeler yerine Cumhuriyet mahkemelerini getirmesi, din eğitimi cemaatlere bırakması, Mısır ve Tunus'ta ilahiyat eğitimi alan din adamlarının farklı görüşleri Cezayir'e taşınması gibi nedenlerle İslamcılık akımı Müslüman Âlimler Cemiyeti adı altında bir harekete neden olmuştur. Bu akım ülkenin kurtuluşuna ilişkin savunduğu düşüncelerle de milletçi bir kimliğe kavuşmuştur. Kurucusu Abdülhamid Bin Badis 1914 yılından itibaren Konstantin Yeşil Cami'de din ve Kur'an dersleri vermesinin yanında; 1919'dan itibaren *Enneccah* (Kurtuluş) gazetesinde yazılar yazmaya başladı. 1925 yılında, önce *El-müntekid* sonra *Eş-Şihab* gazetelerini çıkardı. 5 Mayıs 1931'de *Müslüman Âlimler Cemiyetini* kurdu. 1954'te dernek Cezayir ulusal kurtuluş hareketine *Ulusal Kurtuluş Cephesi* bünyesinde katıldı. *Dinim İslam, dilim Arapça, vatanım Cezayir* sloganını kullanarak antiemperyalist bir tutum izledi.¹⁹

Bin Badis *Eş-Şihab* gazetesinde özetle Atatürk hakkında şunları yazdı:

"17 Ramazan ayı (1357, Kasım 1938'e denk gelir) günümüz tarihinin tanıdığı büyük insan öldü... Modern Türkiye'nin babası Mustafa Kemal Atatürk'ü anma yazısı, *Eş-Şihab* gazetesinin sütunlarını dolduruyordu.

19 Sabri Hizmetli, *Bin Badis Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi Önderi*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1994, s. 70.

Türklerin Liderini, tarihin akışını değiştiren, Doğunun dâhileri arasında bir dahi diye nitelendiriyordu. Şeyh Bin Badis, Mustafa Kemal'in İngiliz ve müttefikleriyle ülkesinin kurtuluşuna kadar savaştan ulusal bir kahraman olduğunu da belirterek aynı zamanda Türk ve Müslümanların Rönesanssının babası olduğuna dair açıklamaları somut örneklerle ortaya koyuyordu. İslam halifesinin batılı güçler karşısındaki boyun eğmesini hatırlatarak, Atatürk'ün islama olan bakışını da açıklamadan geçmiyor. Temelinde Hanefi kurallarıyla ülkeyi yöneten halifelik kurumunu ortadan kaldırarak böylece birçok şarlatanlığı ve diğerlerini yok ettiğini de belirtiyor. Bu uzun makalesini Kemal Atatürk'ün; ulusunun özgürlüğünü, bağımsızlığını, egemenliğini ve onurunu bulmasını sağladığı için övgülerle tamamlıyor.”²⁰

Abdülhamid Bin Badis'in Müslüman düşüncelerinden etkilenen Malek Bennabi, 1989 yılında Yeni Cezayir Partisini kurdu. Çıkış noktası; laiklik ilkesini dışarıda tutarak Atatürk'ün fikirlerini esas almaktı.²¹

3.B- AHMET MESSALİ HAC

1898'de Cezayir'in Thelemcen şehrinde doğdu. Messali ailesi kuloğlu olan Mesli soyundan gelmektedir. Bu ailenin aslının Musul'dan geldiği söylenmektedir. Baba tarafı Türk, annesi Cezayirlidir. Osmanlı hakimiyetinden sonra şehirlere yerleşmiş olan askeri aristokrasiye bağlı olmalarından gurur duyarlar. Messali'nin hayatının ilk yirmi yılı Thelemcen'de geçti. 1917'de Fransa'nın Cezayirlileri askere almasına karşı yapılan gösterilere katıldı. Daha genç yaşta Messali'nin ülkesindeki gelişmelere kayıtsız olmadığı anlaşılmaktadır. 1918'de Bordeaux şehrine gelerek üniversitede derslere misafir öğrenci olarak katıldı. Dönemin gazetelerini takip ederdi. Basında çıkan Osmanlı'nın yenilgi haberlerini üzüntüyle karşılardı. Bir süre sonra tekrar Cezayir'e dönmüştür.

Bir gün Tizioui isimli bir kahvede arkadaşları ile savaş ve Türkiye'deki gelişmeleri tartışırken birkaç Fransız subayı kahveye gelip otururlar. Messali Hac tartışmanın heyecanı içerisinde. Subayları görünce kendini tutamaz; oturdukları masanın üzerine çıkarak *Yaşasın Mustafa Kemal* diye birkaç defa bağırır. Kahveden çıkışta polisler peşine düşerek yolda onu durdururlar. Birkaç sorudan sonra karakola götürürler. Böylece ilk karakol deneyimini *Mustafa Kemal* diye bağırıldığı için yaşar.

13 Ekim 1923'te çalışmak için Paris'e geldi. Sorbon Üniversitesi'nde Doğu dilleri derslerine yine dinleyici olarak katıldı. Amacı Arapçasını geliştirmektir. Cezayirli bir insanın Fransa'da ana dilini geliştirmesi sömürge politikasını carpıcı bir şekilde anlatan örnektir. Burada anarko-sindikacı bir aileden gelen

20 Abdülhamid Bin Badis, "Atatürk "La genie de l'Orient" ", *El Moudjahid*, 2 Şubat, 2005.

21 Amar Negati, "La Contre Revoluuton En Algerie" www.aureshauia.free.fr. 11.04.2006

Emili Busqant ile tanışarak evlendi. Komünist Parti'nin faaliyetlerine katılarak siyasal deneyimlerini geliştirdi.²²

Ahmet Messali Hac, anılarında da Atatürk'ü şöyle anlatır:

*" Mustafa Kemal'in ilk askeri kahramanlıkları İslam dünyası üzerinde büyük bir yanı-
kı, derin bir güç, inanılmaz bir cesaret uyandırdı. Arkadaşlarım ve benim için bu bü-
yük bir coşku ve büyük bir sevinç idi. O zaman grubumu kahve ve badem kurabiyesi
alarak astsubay odasında topluyordum. Gazeteler de alıyordum. Gazetelerde en son
haberler ve Mustafa Kemal'in bazı bildirileri yer alıyordu. Gazete sayfalarında basılan
Mustafa Kemal ve Türk üniformalı askeri birliklerin resimlerine hayranlıkla bakıyor-
duk. Bu fotoğrafları büyük bir zevkle kesip bir uğur olarak yanımızda taşıyorduk."*²³

Messali Hac 1926'da Kuzey Afrika Yıldızı isimli örgütün genel sekreteri oldu. 1934'te dernek kapatılarak altı ay hapis, iki bin frank para cezasına çarptırıldı. 1935'te Kuzey Afrika Müslümanları Derneği kuruldu. Messali Hac genel başkan-
lığa seçildi. Cenevre'de yapılan Uluslar arası İslam Konferansına İtalya'nın
Etopya'yı işgal etmesine karşı derneğin temsilcisi olarak katıldı. Fransa'nın
soruşturma açması sonucu burada altı ay sürgün yaşadı. Arap milliyetçi ön-
derlerinden Şekib Arslan ile tanıştı. Düşüncelerinden etkilenen Messali Hac
sakalını uzatarak, üzerine yerel Cezayir elbisesini giydi. Bu tarihten sonra bu
tarzını hiç değiştirmede.²⁴

12 Ağustos 1936'da Cezayir'de yapılan toplantıda kendini kahramanlaştıran
tarihe geçecek konuşmasını yaptı. Kürsüde elindeki bir avuç toprağı göster-
erek; *"Bu toprak bizim, onu hiç kimseye satmayacağız"* diye kalabalığa seslendi.
Kalabalık omuzlarına alarak caddeye çıktı. Toplantı bir gösteriye dönüştü.
1937'de bu dernek de kapatıldı.

11 Mart 1937'de Cezayir Halk Partisini kurdu. Artık söylemleri Cezayir'in
şartsız koşulsuz bağımsızlığı üzerineydi.

Bu tarihe kadar Messali Hac'ın da içinde olduğu dernekler bir arada ve sö-
mürge karşıtı idi. 1920'den itibaren bu oluşumlar Fransız Komünist Partisi
çatısı altında idiler ya da desteğini alıyorlardı. III. Enternasyonal'de alınan
kararda sömürge karşıtı oluşumların desteklenmesi doğrultusunda Fransa
Komünist Partisi de destek veriyordu. 1930'dan itibaren Avrupa'daki komü-
nist partiler faşizm karşıtı politikalara ağırlık vermeye başlayarak sömürge
karşıtı politikalarını değiştirmeye başladılar. Fransız solu, Cezayir için Blum

22 Djanja Messali Benkelfat, " Messali Hadj, Teoigne D'une Vie" www.tours-thelemcen.com.
Montreal, 16 Nisan, 2006.

23 Paul Doumont, " La Turquie d'Atatürk: Un Model De Developpement Pour le monde
Musulman " *Journées Bruxelloises de la Mediterranee Journee Histoire*, 23 Ekim, 2003,
www.bibliomonde.com.

24 "Messali Hadj 1898-1974", www.algerian-history.info/messalihadj, 30.06.2006.

Wiolet'in geliştirdiği projeye destek verdiler.²⁵ Söz konusu proje yaklaşık 24 bin Cezayirli seçmene oy hakkı vererek, kısmi iyileştirmeler içeriyordu. Bu proje Cezayirli Avrupalıların tepkisiyle karşılaşınca uygulanmaktan vazgeçilmiştir.

1938'den sonra da Messali Hac siyasi faaliyetlerinden dolayı yargılandı ve mahkûm edildi. 1945'te Setif'te yapılan ve 45 bin Cezayirlinin polis ve asker gücü ile kıyımına uğrayan gösterilerin sloganlarından biri Messali Hac'in serbest bırakılması içindir. 1946'da Demokratik Özgürlüklerin Zaferi Partisi'nin başkanlığına geldi. Bu partinin genç taraftarları *Özel Güçler* (Organisation Special) adlı bir hareket kurdular. 1947'de yaşadıkları kıyım ve kırım karşı partinin silahlı bir kanadının olmasına karar verdiler. Yine aynı hareketin içindekiler Cezayir Milli Hareket Teşkilatını kurarak Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kuruluşunu ilan ettiler. Ulusal Kurtuluş Cephesini kuran gençler, Messali Hac'tan koparak 1954'te kurtuluş savaşını başlattılar. Savaşın zamanı ve yöntemi konusunda görüş farklılıkları Messali Hac ve Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafları arasında çatışmalara varan anlaşmazlıkları yaşamalarına neden oldu. Messali Hac ölünceye kadar Fransa'da sürgünde yaşadı (1974).

3.C. FERHAT ABBAS

24 Ekim 1899'da Taher'de doğdu. 1927- 1931 yılları arasında Kuzey Afrika Müslüman Öğrenciler Derneği başkanlığını yaptı. Eczacılık eğitimi aldı. Eczacılığın yanında Cezayir Genel Meclisi ve belediye meclisi üyeliği yaptı. Abdülkadir'in torunu Emir Halid'in kurduğu *İkdam* gazetesinde yazılar yazdı. Yazılarının bazılarında *Kemal Abencerage* takma adını kullandı. Kemal, Mustafa Kemal'in; Abencerage ise saadeti zafere tercih etmiş olan Chateaubrian'ın kahramanlarından birinin adıdır. 1934'te yayınladığı *Genç Cezayirli* broşüründe Cezayir'i bağımsız görmek istemesine rağmen elindeki malzemenin bağımsızlığı kurmaya yetmeyeceğinden korktuğu görülmektedir: "Eğer Cezayir milletini ele geçirmiş olsam ben de Cezayir milliyetçisi olacağım, vatanları uğruna ölenler her gün hatırlanırlar ve tazim hisleri ile yattıkları yerde yâd edilirler. Benim hayatımın kıymeti onların hayatından daha fazla değildir. Buna rağmen ben vatanım için ölmeyeceğim, çünkü benim vatanım yok... Onu bulup meydana çıkaramadım, keşfedemedim, tarihten yaşayan insanlardan soruşturma yaptım, mezarlıkları gezdim, bana hiç kimse Cezayir vatanından bahsetmedi, rüzgârın üzerine vatan kurulmaz ki ..."²⁶

Ferhat Abbas yazdığı bu makalede, Cezayir'in geçmişini sorgulayarak, geleceğin Cezayir'ini edindiği öğretilerin ışığında bağımsızlığa taşıyamaz. Cezayir'in tarih boyunca başka milletlerin egemenliği altında kalması, geleneksel toplum yapısında, döneminde var olan milliyetçilik akımları ile benzerlik kuramayışı;

25 Youssef Gerard, "Quand l'Indépendance de l'Algerie Passait Par Nanterre", www.icilabas.lautre.net, 11 Mayıs, 2006.

26 Cihat Baban, "Bağımsızlık Sancısını Çeken Cezayir", *Cumhuriyet*, 14 Aralık, 1962.

Ferhat Abbas'ta umutsuzluk yaratır. Bu arayış ve kendi kendine fikir mücadelesi, onu Cezayir milliyetçiliğinin önderleri arasına taşıyacaktır.

1935–1942 yılları arasında Cezayir'de Fransız Müslümanlarını temsil eden *Entente* gazetesinde politika yazarlığı yapmıştır. 1944 yılında *Egalite*; 1947'de *Republique Algerie* gazetesini çıkarmıştır.

1956 Milli Kurtuluş Cephesine katılınca kadar; 1789 Fransız İhtilalinden kaynaklarını alan eşiklik, özgürlük, kardeşlik üzerine kurulmuş, Fransa ile federasyon halinde bir Cezayir'i savunmuştur. Cumhuriyet ilkelerinin eşit olarak Cezayir'de de uygulanmasını yazılarında sürekli belirtmiştir. 1937'de Cezayir Halk Birliğini kurmuştur. Cezayirli'lere vatandaşlık haklarının verilmesi tezini savunmuştur.²⁷

Atatürk'ün ölümünden sonra, *Entente* gazetesinde bir saygı yazısı yazar. Atatürk'ü anarken yeni Türkiye'nin geldiği noktayı, Cezayir ve Cezayirli kadınların durumu ile karşılaştırır.

*"Türkiye kadınının saygın bir anne ve eş olmasını sağlayarak erginliğine ve eşitliğine kavuşturdu. Diün henüz sarayda kadınlık görevi verilmişken; bu gün orduda, havacılıkta, emniyette, hastanelerde; doğallığı, zarifliği, cesareti ve dayanıklılığı ile milleti ve vatanının hizmetindedir."*²⁸

Atatürk'ün, yıkılan bir devlet üzerine kurduğu cumhuriyetin yaptığı yeniliklerin farkında olmasına rağmen; düşünsel yapısını ülkesinin kurtuluşu ve bağımsızlığı için bir yol olarak tam örtüstürememiştir. Atatürk, kurtuluş için temel dayanak noktasını Anadolu'da buldu. Dış düşmanlara karşı mücadelesini işgal altında bulunan Anadolu'dan başlatmıştır. Kurtuluş Savaşını verirken, yeni devletin temellerini de atmaya başladığında, iç isyanlarla mücadele etmiştir. Türk Devriminin hem teorisyeni hem de uygulayıcısıdır. Ferhat Abbas, 1954 yılından sonra, Cezayir Kurtuluş Hareketi başladıktan sonra ancak bu düşüncelere ulaşmıştır.

1958 yılında Kahire'de kurulan Cezayir Geçici Hükümeti Başbakanlığına getirildi. Ferhat Abbas, aynı yıl Cezayir Geçici Hükümetinin tanınması için Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e bir mektup yazdı. Ama mektup cevapsız bırakıldı.²⁹ 10 Şubat 1959'da yine Başbakan Adnan Menderes'e yolladığı mektupta *"Asya Afrika Grubunca sunulan Cezayir karar tasarısının Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabulüne bir tek oy mani olmuştur. Bu tek oy bu gün ülkemizde savaşın devamına, kan dökülmesine, yas ve ıstırapın sürmesine sebep olmaktadır"* demiştir.³⁰ 1958 Eylül-Aralık devresi XIII. oturumunda Cezayir'e self de-

27 Leyla Benammar Benmansour, "Ferhat Abbas, Journaliste a l'Entente (1935–1942), *El Watan*, 18 Şubat, 2006.

28 Benmansour, a.g.m.

29 Semih Günver, *Tanınmayan Meslek*, Siyasal Bilgiler Yay., Ankara, 1983. s.121.

30 Günver, a.g.e, s.142.

terminasyon hakkının tanıyan karar tasarısında lehte ve aleyhte oylar eşit çıkmıştır. Türkiye temsilcisi Seyfullah Esin aldığı son dakika talimatıyla da çekimser kalmıştır.³¹ Bu çekimser oyun sonucunda Ferhat Abbas yukarıda sözü edilen mektubu yazmıştır.

Birçok siyaset adamının hayatında olduğu gibi, Ferhat Abbas'ında inişli çıkışlı bir siyasi yaşamı olmuştur. Ülkesinin kurtuluş mücadelesine önemli katkıları olmuş Cezayir'in milli kahramanlarından biridir. 1984 yılında ölmüştür.

Şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kurtuluş Savaşını bir umut olarak gören sadece adı geçen üç kişi değildi. Cezayir'in ilk Türk büyükelçisi Semih Günver, kendisini ziyarete gelen kişilerden Fransızların kendilerini Türkiye'den koparmak için nasıl kısıtlayıcı tedbirler aldığını anlatırken Pasaportlarına " *Türkiye ve Osmanlı devletinden ayrılan topraklar dışında bütün ülkeler için geçerlidir*" damgasını vurduklarından bahsetmişlerdir.

Türkiye lehinde her türlü yazı ve haber sansür edilmektedir. Türkiye'de camilerin kapatılmış olduğu ve İslam dininin yasaklandığı anlatılıyordu.³² Bunun dışında Cezayirliiler Fransa'ya işçi olarak geldiklerinde, ülkelerine izin almaksızın serbestçe girip çıkamazlardı. Cezayir'i topraklarının bir parçası sayan Fransa, Cezayirliilerin dolaşımını sakıncalı bulduğundan izne tabi tutardı. Söz konusu uygulamanın yapıldığı dönemde bağımsızlık hareketi başlamadığı gibi Cezayir milliyetçiliğini savunacak siyasal oluşumlar da yoktu.

Büyükelçi, Thelemcen şehrini gezerken belediye başkanını makamında ziyaret eder. Oturduğu masanın arkasındaki duvarda sararmış bir gazete kesintisinde Atatürk'ün üniformalı resmini fark eder. Belediye başkanı uzun yıllardır o resmin duvarda asılı olduğunu, Fransız işgali yıllarında Atatürk'ün resminin halkına cesaret verdiğini anlatır.³³

Cezayir bağımsızlık hareketinin önderlerinden ve ilk bağımsız Cezayir Devletinin önderlerinden Ahmet Ben Bella da Atatürk'e olan hayranlığından büyükelçiye şöyle bahseder:

*" Ben Bella Atatürk'ten bahsetti. O'na hayranlığımı anlattı. Fransız sömürgeciliğine karşı mücadelesinde Cezayir halkının Türk Kurtuluş Savaşından ilham aldığını ve Atatürk'ün Cezayirliiler için gerçek bir mürşit, bir yol gösterici olduğunu söyledi. Fransızların işgal yıllarında Cezayir ile Türkiye'nin arasına mesafeler koymaya çalıştığını, bunda başarılı olamadıklarını anlattı."*³⁴

31 Günver, a.g.e., s. 142.

32 Günver, a.g.e., s. 143.

33 Günver, a.g.e., s. 142.

34 Günver, a.g.e., s.14.

3.D. CEZAYİRLİ LİDERLERİN DÜŞÜNCE YAPISINDA ATATÜRK'ÜN YERİ

Cezayir milliyetçilik hareketinin doğuşu, Paris'te Cezayirli işçilerin kurduğu *Kuzey Afrika Yıldızı* örgütü ile başlar. 1920 ile 1929 yılları arasında Paris'in endüstri bölgelerinde yoğunlaşan Cezayirli, Fransa'da sendikal çalışmaların yoğunlaşmasına paralel olarak örgütlenmeye başladılar. 1937 yılına kadar Cezayirli işçiler arasında siyasal örgütlenmeler hızla arttı. Kendi aralarında örgütlenmelerin yanında, faaliyet gösteren Fransız kökenli örgütlerde de görülmeye başladılar. Örneğin Anarşistler *Cezayirli Yerlileri Korumak İçin Eylem Komitesi* kurarken, aşırı sağcı Fransız örgüt de *Fransız Dayanışması* adı altında karşı örgütlenmeyi yaptı. Müslüman Âlimler Örgütü ise *Ulema* örgütü olarak ortaya çıktı. İki dünya savaşı arasında Cezayirli işçiler Fransa'da yoğun bir siyasallaşma süreci geçirdiler. Örgütler Fransa'da siyasallaştığı ölçüde yansımaları Cezayir'de görülmeye başladı.³⁵

Örgütlerin amaçladığı hedef kitle Kuzey Afrika kökenli işçiler olmakla birlikte düşünsel yapıları birbirlerinden farklı idi. Messali Hac'ın önderliğindeki Kuzey Afrika Yıldızı, Cezayir Milliyetçiliğini dile getiren ilk örgüttür. Messali Hac'ın temsilcisi olarak katıldığı Bruxsel Kongresinde yayınladığı bildiri Cezayir'in bağımsızlığa kavuşması, Fransa'nın Cezayir'den askerlerini geri çekmesini, ekonomik ve sosyal olarak Cezayir'in tam serbestliğe kavuşmasını net bir biçimde ilan etmiştir. Siyasal programında, milli ordunun kurulması, seçimle gelen bir millî meclisin oluşturulması, Arapçanın resmi dil olarak kabul edilmesini belirtti. Bir süre içinde yer aldığı Fransa Komünist Partisinden ayrılarak, Messali Hac'ın amaçlarına ters düştüğü anda, Cezayir Halk Partisini kurmuştur. 6 Haziran 1931'de *El Amel* isimli derneği kurarak komünistlerden ayrılmıştır. Fransa Komünist Partisi, Moskova'ya verdiği raporda, "*Milli-reformcu ve dinsel bir siyaset izleyen Kuzey Afrika Yıldızı ile ilişkilerimizi kestik*" diyordu.³⁶

Messali Hac'ın siyasal bilincinin oluştuğu erken bir dönemde Atatürk tarih sahnesine çıktı. Bütün Cezayir halkında yerleşmiş olan Osmanlı bilincinden, Türk Kurtuluş Savaşının lideri olarak duymak öğrenmek ayırt edici bir durum yaratmadı. Yarı gerçek, yarı söylencesel, Osmanlıyı yeniden diriltecek bir kahraman gibi algılanmasına yol açtı. Osmanlı Devletinin yeniden güç kazanması onlar için, Fransız işgalinden kurtuluşun müjdesi idi. Türklerin Kurtuluş Savaşını kazanması, yıllardır yenemedikleri Fransa'nın yenilebileceğinin umudu oldu. Türklerin zaferini kendi zaferleri gibi coşkuyla karşıladılar.

Türkiye Cumhuriyetinin milli bir kimlikle kurulması, diğer Arap ülkelerindeki siyasal örgütlerde olduğu gibi, Cezayir'deki örgütlerin bazılarında tereddütler yarattı. Halifelik kaldırılması, Arap alfabesi yerine Latin alfabesinin getiril-

35 Muhammed Harbi, Postface de Charles Robert Ageron, *Les Archives De la Revolution Algerienne*, Editions Jeune Afrique, Paris, 1981, s. 273, 274, 275.

36 Muhammed Harbi, a.g.e., s. 316.

mesiyle, özellikle dinsel amaçlı örgütlerin yandaşları kuşkuyla karışık bir Türkiye düşüncesine kapıldılar.

Messali Hac'ın parti ve örgütleri ise yeni Türkiye'nin yapısı ile çelişen bir durum içinde değildir. Hedefleri tam bağımsız, milli bir devlet kurmaktır. Çeşitli siyasal gruplarla işbirliği yapmasına rağmen hiçbir ideolojiyi benimsememiştir. Dinsel fanatizm içinde olmamıştır. Dine inanır, dinin devlet yapısında değil, toplumda inanç ve ibadet biçimi olarak var olmasını savunmuştur. Müslüman Âlimler Derneği ile anlaşamamasının kökeninde bu düşünce farklılığı vardır. Ulusal Kurtuluş Cephesinin kendisinden kopmasının nedeni, Messali Hac'ın partisin seçimlere girerek başarılar kazanmasını, sendikal örgütlenmelerin Cezayir'de sağlanmasını, uluslar arası kamuoyu baskısının demokratik yollarla Fransa üzerinde kurulmasını istiyordu. Eğer bunlarda başarı kazanılamazsa o zaman silahlı mücadelenin gerekli olduğunu savunuyordu. Fakat görüşlerini partisinden kopan silahlı mücadelenin hemen başlatılmasını isteyen militan gruplara dinletemedi.

Ferhat Abbas, kişisel hakların elde edilerek Cezayir'de vatandaşlık temelinde Avrupalılar ve merkezle eşit statüde Federal bir yapıyı savundu. Cezayir halkının yoksulluk ve cehaletle baş başa bırakıldığını, eğitim öğretimin yaygınlaştırılmadığını, Fransa'nın bunları gerçekleştirmesinin şart olduğunu savundu. Ferhat Abbas'ın siyasallaşma süreci *Genç Cezayirli Derneği*nin içinde olmuştur. Derneği temsil edenler Fransız eğitimi almış kişilerden oluşmakta idi. Seçilmiş Müslümanlar Derneği ve Ferhat Abbas'ın kurduğu Cezayirli Halk Birliği kişisel hakların elde edilmesi için mücadele edilmesi gerektiği, bağımsızlık için mücadelenin erken olduğunu savunuyorlardı. 1931'de yazdığı *Genç Cezayirli* isimli eserinde, haklarda eşitlik, parlamentoda temsil hakkı, yerli kanunun kaldırılması gerektiğini belirtti.

Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesinin bu ülkenin sosyal kültürel varlığını yok ettiğini, kendilerinin bir Fransız olmadığını, sonradan yerleştirilen göçmenler karşısında yerli halkın bir alt statüye alındığını bunun sonsuza kadar böyle sürmeyeceğini yazmıştır. 1936'da Fransa'da kurulan Halk Cephesi Hükümetinden reformlar konusunda umudunu kesen Ferhat Abbas 1940- 1942 arasında, Kemal Abencerage adıyla *Entente* gazetesinde yazdığı yazılarda bir gazeteci üslubundan çok, politik bir tavırla Cezayir halkının kendi ülkesinde özgür yaşamaya hakkı olduğunu ilan eder. Mustafa Kemal Atatürk'ün, *Kemal* adını kullanması rastlantı değildir.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Cezayir'de kadınların toplumsal statüsünün değişmesi gerektiğini anlatırken Atatürk'ün Türkiye'sini örnek verir. Türkiye'de kadın milletvekillerinin olduğunu, bir gün mutlaka Cezayir'de de gerçekleşeceğini, o zaman Cezayir'in kurtulacağını belirtir. Yine Türkiye'deki gibi okullaşmanın sağlanmasını, kız ve erkek çocukların mutlaka okula gönderilmesi

gerektiğini, Cezayirli anne-babalara öğütler. Müslüman bir ülkede toplumsal gelişmeye Türkiye'nin bir örnek olduğunu defalarca anlatır.³⁷

Cezayirli liderler, ülkelerinin mücadele dönemlerinde olsun, Türkiye ile ülkelerini karşılaştırdığı zamanlarda olsun Atatürk'ün eksikliğini hissettiklerini dile getirmişlerdir. Bu eksikliği günümüze kadar hissettikleri ölçüde onun yaptıklarını kendi ülkelerinde uygulamaya çalışmışlardır. Bağımsızlık savaşı verdiği tarihlerde (1954-1962) Atatürk'ün özlemini Türkiye'nin izlediği siyaset nedeniyle daha çok duymuşlardır. Bağımsızlık savaşı döneminde Cezayirli hiçbir kaynak, hiçbir siyaset veya fikir adamı Türkiye'den övgüyle bahsedemez. Türkiye'nin Fransa ile NATO müttefikliği sebebiyle Cezayir savaşı karşı-sındaki sessizliği, onları derinden etkilemiştir. Cezayir Yüksek Devlet Konseyi başkanı Muhammed Boudiaf ülkesindeki Atatürk Özlemini Şöyle dile getirir: “*En büyük eksikliğimiz bizde bir Mustafa Kemal Atatürk'ün çıkmamasıdır.*”³⁸

SONUÇ

Cezayir'de üç yüz yıl kalan Osmanlılara karşı, valinin yerel halka karşı tutumuna göre duyguları karışık olan Cezayirlilerin düşüncelerindeki Türk kavramı, 1830'da başlayan Fransız sömürge yönetimi ile birlikte yeni bir duyuş, düşünüş, yaklaşım biçimi almıştır. Yeniden Osmanlı dönemini beklerken, önceden var olan kimi olumsuz düşünceler silinmiş, o dönemin özlemi içine girilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkler Kurtuluş Savaşını kazanmış; yeni bir devlet kurmuşlardır. Bu başarı Cezayir halkı üzerinde düş ile gerçek arasında bir yer edinmiştir.

Bu psikolojik tutum Fransız işgaline karşı siyasi, kültürel ortak bir bilincin yerleşmesine iyi bir örnek oldu. Milli bilincin gelişmesini hızlandırdı. Cezayir milliyetçi önderlerin halkını içinde bulunduğu durumdan çıkarmak için sahip oldukları bir deneyim vardı. Kendilerine rehber olacak Mustafa Kemal gibi bir kişilik vardı. Onlar için bir çıkış noktası idi.³⁹

Ancak Cezayir milliyetçiliğinin önderlerinde bir ideoloji birliği yoktur. Hatta her birisi gelecekteki Cezayir kurgularında kimi zaman bir önceki düşünceleri ile çelişen düşünceleri sergilemişlerdir. Tam bağımsız bir Cezayir mi? Yoksa Fransa ile birlikte federal bir yapıda Cezayir mi? düşüncesi başlangıçta net değildir. Halka bir takım siyasi, ekonomik, kültürel hakların verilmesi istekleri ön plandadır. Kuşkusuz yaşadıkları dönemin koşulları düşüncelerini serbestçe ifade edecek bir ortam sağlamıyordu. Sınırlı istek ve düşünceleri bile onlar için soruşturma ve neticesinde mahkûmiyet nederi idi. İkinci Dünya Savaşı'ndan

37 Benmansour, a.g.m.

38 Ahmet Taner Kışlalı, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.33.

39 M. Mahieddine Nahas, “a Pense Politique De Mustafa Kemal Et Le Mouvement National Algerien” *İnsaniyat*, No: 25-26, Temmuz Aralık, 2004, s.36.

sonra ancak ülkenin bağımsızlığını açık bir şekilde ifade edebilmişlerdir. 1945 Mayısındaki bu yöndeki isteğin bedelini Cezayir halkı binlerce kurban vererek ödemiştir. 8 Mayıs 1945'te ülkesinin Alman işgalinden kurtuluşunu kutlayan Fransa'ya Cezayir halkı da katılmıştır. Onlar kutlamayı yaparken, Cezayir halkı için özgürlük ve bu özgürlüğün lideri Ahmet Messali Hac'ın serbest bırakılması isteklerini seslendirdikleri için bedelini 45 bin can vererek ödemişlerdir.

Bu tarihten sonra artık Cezayir'de bütün siyasal önderler, Fransa'nın vereceği hiçbir hak olmadığını anlamıştır. Cezayir halkı ve onun siyasal önderleri dokuz yıl sonra başlatacakları Kurtuluş Savaşı'nın maddi manevi hazırlığını yapmışlardır. 1954'te başlayıp 1962'de sona eren kurtuluş savaşından sonra Cezayir, bağımsızlığını Fransa'ya karşı kazanmıştır.

KAYNAKÇA

- "Abdülkadir", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- Baban,Cihat, "Bağımsızlık Sancısını Çeken Cezayir", *Cumhuriyet*, 14 Aralık, 1962.
- Ben Bella, Ahmet, " İslam et Revolution Algeriennne", *Conferance DuConseil, İslamique*, Geneve, 10 Mart 1985.
- Benkelfat, Djanıa Messali, "Messali Hadj, Teoigne D'une Vie" www.tours-thelemcen.com. Montreal, 16 Nisan, 2006.
- Benmansour,Leyla Benammar, " Ferhat Abbas, Journaliste a l'Entente (1935-1942), *El Watan*, 18 Şubat, 2006.
- Bin Badis, Abdülhamid, " Atatürk "La genie de l'Orient" ", *El Moudjahid*,Şubat, 2005. Cezayir,23.04.2006.
- Çaycı,Abdurrahman, 'Büyük Sahrada Türk Fransız Rekabeti' (1858-1911),TTK, Ankara,1995.
- Doumont,Paul, " La Turquie d'Atatürk: Un Model De Developpement Pour le Monde Musulman" *Journees Bruxelloises de la Mediterranee Journee Histoire*, 23 Ekim, 2003, www.bibliomonde.com.
- Entetienne,Bruno, " Emir Abdelkader, Un Grand Penseur De l'İslam", Toulon, www.ldh-toulon.net, Toulon, 13 Temmuz, 2004.
- Gerard, Youssef, "Quand l'Independence de l'Algerie Passait Par Nanterre", www.icilabas.lautre.net, 11 Mayıs, 2006.
- Günver, Semih, *Tanınmayan Meslek*, Siyasal Bilgiler Yay., Ankara, 1983.
- Harbi, Muhammed, Postface de Charles Robert Ageron, *Les Archives De la Revolution Algerienne*, Editions Jeune Afrique, Paris, 1981.

Hizmetli, Sabri, *Bin Badis Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi Önderi*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1994.

Jacque Fremeaux, "Population De l'Algerie", *Guerre d'Algerie Magazin*, No: 1, Paris, 2002.

Kışlalı, Ahmet Taner, *Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Kuran,ERCÜMENT, *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)*, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1957.

Maureau, Cristian, "La Formation d'une Identite Algerienne", *Dossier Secret de l'Histoire*, No: 45, Didro, Mart, 2003.

"Messali Hadj 1898-1974", www.algerian-history.info/messalihadj/, 30.06.2006.

Meynier, Gilbert, "La Guerre d'Algerie et Le Nationalisme Algerienne", *Colloque Pour Une Histoire Critique et Cas De l'Histoire Franco-Algerienne*, www.port.ac.uk/, Paris, 20.21.22. Haziran, 2006.

Morgue, Alain, "Histoire Du Magrep Colonial", www.quelhistoire.com/

Nahas, Mahieddine, "a Pense Politique De Mustafa Kemal Et Le Mouvement National Algerien" *İnsaniyat*, No: 25-26, Temmuz Aralık, 2004.

Negati, Amar, "La Contre Revoliuton En Algerie" www.aureshauia.free.fr/, 11.04. 2006.

Sechaud, Jean Philippe, "Memoire De l'Algerie", Université Lumiere Lyon 2, Lyon, 2003.

Stora, Benjamin, *Historie De l'Algerie Colonial 1830-1954*, Editions La Decouvert, Paris, 1991.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, TTK, Ankara, 1988.

Weil, Patrick, "Le Statu Des Musulmans En Algerie Colonial Une Nationalite Française Denature", *Europeen Universty İnstitute*, Florence, 2003.